

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ПЕРЕРОБНОЇ СФЕРИ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF STRUCTURAL CHANGES IN THE PROCESSING SPHERE OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Досліджено підходи до теоретико-методологічних аспектів структурних змін переробної сфери агропромислового сектору економіки різних авторів. Визначено, що аналіз структурних змін у переробній сфері агропромислового комплексу базується на наступних теоретичних підходах: еволюційна економіка через дослідження процесів поступового розвитку та трансформації галузі, адаптації до нових умов і викликів; інституціональна економіка через проведення аналізу ролі інституційних факторів (державної політики, регулювання, корпоративної культури) у формуванні структури галузі; теорія інновацій через вивчення впливу технологічних інновацій на структуру виробництва, появу нових продуктів і ринків. Визначено випереджальні темпи розвитку даної сфери порівняно з промисловим сектором України в загальному. Визначені основні напрями проведення структурних змін в даній сфері та узагальнено існуючі методики оцінки. Визначені основні фактори, що впливають на зміни структури виробництва в переробній сфері АПК. Сформуовано авторське бачення оцінки структурних змін у переробній сфері АПК як комплексного процесу, який передбачає аналіз кількісних та якісних показників, що характеризують стан і динаміку розвитку галузі.

Ключові слова: переробна промисловість, методика, аспекти, структура, розвиток, АПК, фактори.

The purpose of the article is to study the structural changes in the processing sector of the agro-industrial complex in modern economic conditions and to develop one's own vision for evaluating their data. Approaches to the theoretical and methodological aspects of structural changes in the processing sphere of the agro-industrial sector of the economy by various authors have been studied. It was determined that the analysis of structural changes in the processing sphere of the agro-industrial complex is based on the following theoretical approaches: evolutionary economics through the study of the processes of gradual development and transformation of the industry, adaptation to new conditions and challenges; institutional economics through the analysis of the role of institutional factors (state policy, regulation, corporate culture) in the formation of the structure of the industry; innovation theory through the study of the impact of technological innovations on the structure of production, the emergence of new products and markets. Anticipatory rates of development of this sphere compared to the industrial sector of Ukraine in general have been determined. The main directions of carrying out structural changes in this area are determined and the existing evaluation methods are summarized. The main factors influencing changes in the structure of production in the processing sector of the agro-industrial complex are determined. The author's vision of assessing structural changes in the processing sector of the agro-industrial complex as a complex process, which involves the analysis of quantitative and qualitative indicators characterizing the state and dynamics of the industry's development, has been formed. It was determined that the main factors influencing changes in the structure of production in the processing sector of the agro-industrial complex are: the change in consumer preferences prompts manufacturers to change the range of products; changes in raw material and energy prices affect the cost of production and the competitiveness of enterprises; the growth of competition forces enterprises to constantly improve and look for new niches in the market; state policy in the agricultural sector affects the development of the processing industry by subsidizing certain industries, primarily the horticultural industry, through grant programs. The following methods are used to study structural changes in the processing sector of the agro-industrial complex: system analysis, which allowed considering the industry as a complex system consisting of interconnected elements; statistical analysis that was used to quantify changes in the structure of production, products, export-import; the method of expert evaluations, which was used to collect the opinions of specialists regarding the prospects for the development of the industry.

Key words: processing industry, methodology, aspects, structure, development, agro-industrial complex, factors.

УДК 338:330.341.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.14-6>

Гонтарук Я.В.¹

к.е.н., доцент кафедри аграрного менеджменту та маркетингу,
Вінницький національний аграрний
університет

Ревков О.А.²

аспірант,
Вінницький національний аграрний
університет

Gontaruk Yaroslav

Vinnitsia National Agrarian University

Revkov Oleh

Vinnitsia National Agrarian University

Постановка проблеми. Трансформація структури переробної сфери АПК України є складним і тривалим процесом, який вимагає спільних зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства, а також дослідження факторів що впливають на дані зміни в тому числі на методичному рівні. Завдяки реалізації заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, впровадження інноваційних технологій та поліпшення якості продукції, Україна має

всі шанси стати одним з лідерів на світовому ринку продовольства, проте розробка методичного інструментарію з врахуванням всіх вагомих показників для даних змін є необхідним на сучасному етапі розвитку даного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів структурних змін в галузях АПК присвячені праці: Фурман І.В. [1; 8], Ревкової А.В. [2], Артеменка І.С. [3], Чікова І.А. [4], Манойленка О.В. [5], Шматковської Т. [6],

¹ ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

² ORCID: <http://orcid.org/0009-0004-9533-4077>

Рущишиної Н.М. та ін. Однак дослідження факторів, що впливають на структурні зміни та визначення найбільш вагомих показників даних структурних змін вимагає подальших наукових досліджень, що зумовило актуальність роботи.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. На сьогодні необхідним є дослідження теоретико-методологічних аспектів структурних змін переробної сфери агропромислового сектору економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження структурних змін переробної сфери АПК в сучасних умовах господарювання та розробці власного бачення оцінки даних їх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переробна сфера агропромислового комплексу є одним із ключових секторів економіки, який забезпечує перетворення сільськогосподарської продукції на готові продукти харчування та інші види продукції. Структурні зміни в цьому секторі є невід'ємною частиною сучасного розвитку економіки і викликані цілим рядом факторів, таких як технологічний прогрес, зміна споживчих уподобань, глобалізація та ін.

Як зауважує І. Артеменко, концентрація виробництва – це процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягу виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення масштабів виробництва й підвищення його ефективності. Залежно від способу формування концентрації виробництва доцільно виокремити такі її види: ресурсну та економічну. Залежно від характеру розвитку концентрації виробництва нами виділено її форми: інтенсивну, екстенсивну та поглинальну. Своєю чергою, інтенсивна форма концентрації може бути односпекторною та вертикально-інтенсивною; екстенсивна – односпекторною та вертикально-екстенсивною, поглинальна – інтенсивно-екстенсивною, інтенсивно-екстенсивною та зрівноваженою [3, с. 28].

На думку І. Чікова, ефективне функціонування підприємств вимагає оптимального поєднання та використання наявних ресурсів для отримання найвищих результатів. Система факторів економічної ефективності виробництва в сучасних умовах повинна включати раціональне поєднання внутрішніх (інформаційна база, виробничі ресурси, система управління, виробничі процеси, маркетингова політика тощо) та зовнішніх (державна, економічна та соціальна політика, ринкове середовище, структурні зміни, інституційні зміни тощо) факторів, які безпосередньо впливають на кінцевий результат ефективного функціонування підприємництва [4, с. 114].

Нагальною потребою розвитку сектору наукоємних виробництв в Україні є формування стратегії щодо синергетичного поєднання інноваційного

потенціалу науково-дослідних установ (державного сектору економіки) та виробничого потенціалу промислових підприємств (приватного сектору економіки), що повинна включати заходи щодо підвищення фінансово-економічної ефективності діяльності (за рахунок програмно-цільових заходів із фінансового оздоровлення перспективних високотехнологічних та наукоємних підприємств та установ), нарощування промислового потенціалу реального сектору економіки, удосконалення систем управління та розширення ринків збуту національних підприємств на основі імпортозаміщення та стимулювання виходу на міжнародні [5, с. 108].

В той же час, Т. Шматковська зауважує, що структурна трансформація національної економіки України повинна бути основним елементом забезпечення довготривалого та стійкого економічного розвитку держави. При цьому, в процесі побудови планів щодо структурної трансформації економіки необхідно враховувати досвід розвинутих країн світу стосовно зміни частки промислового виробництва в економічній системі і прийняти за основу не його скорочення або екстенсивне розширення, а орієнтуватися на необхідність загального ускладнення даної сфери за рахунок впровадження новітніх технологій. Причиною такої необхідності є світова тенденція зменшення залежності структурних перетворень промислового виробництва [6, с. 189].

На думку Н. Рущишиної структурні зміни визначаються як система різних компонентів макроекономічних агрегатів, а також зміною їхніх масштабів та пропорцій, то в міру розвитку економічних систем відбувається трансформація міжгалузевих зв'язків. Сучасні методики дослідження структурних змін в економіці ґрунтуються на ідентифікації закономірностей взаємозв'язків між економічними операціями та макроекономічними сукупностями на основі таблиць «витрати-випуск», виявленні оптимальної прогресивної економічної структури, однак не враховують аспекти міжгалузевого балансування [7, с. 148].

В той же час І. Фурман зазначає, що успішне реформування аграрного сектору України неможливе без впровадження досягнень науково-технічного прогресу, проведення належної інвестиційної та інноваційної діяльності, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату [8, с. 43].

Аналіз структурних змін у переробній сфері агропромислового комплексу базується на таких теоретичних підходах: еволюційна економіка через дослідження процесів поступового розвитку та трансформації галузі, адаптації до нових умов і викликів; інституціональна економіка через проведення аналізу ролі інституційних факторів (державної політики, регулювання, корпоративної культури) у формуванні структури галузі; теорія інновацій через вивчення впливу технологічних

інновацій на структуру виробництва, появу нових продуктів і ринків.

Враховуючи дані Державної служби статистики України ріст виробництва переробної промисловості АПК випереджає ріст по промисловості України (табл. 1). Розвиток переробної промисловості насамперед забезпечується здебільшого агрохолдингами які використовують власні агроформування як сировину базу для виробництва готової продукції на птахофабриках, кондитерських підприємствах та молочних заводах, що перебувають у їх власності.

На нашу думку основні напрями структурних змін в переробній сфері АПК на сьогодні мають бути представленні:

- збільшення частки великих підприємств та корпорацій, що призводить до підвищення ефективності виробництва та якості продукції;
- підприємства все більше спеціалізуються на виробництві окремих видів продукції, що дозволяє підвищити якість і конкурентоспроможність;
- швидке впровадження нових технологій, розробка нових продуктів і послуг; збільшення уваги до потреб споживачів, розширення асортименту продукції, підвищення її якості;

- впровадження екологічно чистих технологій, використання відновлюваних джерел енергії; поява нових технологій, автоматизація виробництва, використання інформаційних систем;

- зростання попиту на здорову і безпечну їжу, готові продукти, органічні продукти;

- інтеграцією національних економік, посилення конкуренції на світовому ринку;

- підтримка розвитку агропромислового комплексу, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Основні методики розрахунку структурних змін є наступними:

- абсолютний приріст який розраховується як різниця між значеннями показника за два періоди, що використовується для визначення масштабів змін та абсолютне значення, що показує величину показника на певну дату або за певний період;

- темпи зростання через визначення швидкості зміни показника у відсотках та розраховуються як відношення абсолютного приросту до початкового значення показника;

- індексний аналіз, що характеризує відносну зміну рівня явища в порівнянні з базовим періодом

Таблиця 1

**Індекси промислової продукції за видами діяльності
та основними промисловими групами (ОПГ) за 2013-2023 роки**

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення, +, -
Промисловість	103,0	99,5	95,5	101,9	63,3	106,8	3,8
Переробна промисловість	102,9	100,9	94,1	102,4	59,0	113,3	10,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	98,7	103,3	99,2	94,6	78,4	115,6	16,9
Виробництво харчових продуктів	98,5	103,9	99,5	94,1	79,0	115,6	17,1
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	99,9	102,0	100,0	103,9	89,0	106,0	6,1
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	114,1	104,0	97,4	112,1	60,3	129,6	15,5
Перероблення та консервування фруктів і овочів	109,9	99,4	105,6	108,8	53,5	119,8	9,9
Виробництво олії та тваринних жирів	97,9	113,7	104,8	80,4	75,3	126,2	28,3
Виробництво молочних продуктів	101,7	95,1	100,2	94,5	79,6	104,0	2,3
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	89,2	104,1	93,6	100,6	75,7	107,2	18
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	91,2	104,2	87,0	90,8	87,2	101,9	10,7
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	95,0	94,0	95,7	102,2	78,0	103,2	8,2
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	93,2	91,1	95,3	102,8	80,4	103,5	10,3

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України [9]

(можуть бути фізичними, вартісними, або індексами структурних зрушень);

- коефіцієнтний аналіз, що показує співвідношення між різними показниками (коефіцієнт концентрації виробництва, коефіцієнт спеціалізації).
- матричний аналіз, що дозволяє виявити взаємозв'язки між різними елементами системи;
- створення математичних моделей, які описують процеси, що відбуваються в переробній сфері АПК.

Основними показниками, що характеризують структурні зміни в переробній сфері АПК є:

- структура виробництва, а саме виробництво продукції за видами, технологічними процесами;
- структура продукції (асортимент продукції, якість, конкурентоспроможність);
- структура інвестицій (напрями інвестицій, джерела фінансування);
- структура експорту та імпорту (товарна структура, географія торгівлі);
- структура зайнятості (кількість працівників за категоріями, рівень кваліфікації).

Слід зазначити, що структура виробництва в переробній сфері АПК України зазнала значних змін за останні десятиліття. Ці зміни були зумовлені рядом факторів, таких як:

- інтеграція України в світові економічні процеси, посилення конкуренції, нові вимоги до якості та безпечності продукції;
- зростання попиту на здорову, натуральну та органічну продукцію;
- впровадження нових технологій, автоматизація виробництва, підвищення ефективності;
- зміни в державній політиці щодо підтримки агропромислового комплексу, створення сприятливого інвестиційного клімату;

Основні зміни в структурі виробництва представлені наступними:

- зростанням виробництва продуктів з високою доданою вартістю: Спостерігається тенденція до переходу від виробництва сировини до виробництва готових продуктів з високою доданою вартістю;
- підприємства все більше спеціалізуються на виробництві окремих видів продукції, що дозволяє підвищити якість та конкурентоспроможність;
- збільшення обсягів переробки фруктів та овочів (зростання попиту на перероблені фрукти та овочі, стимулює розвиток відповідних виробництв);

збільшується виробництво органічної продукції, яка відповідає високим стандартам якості та безпеки;

активно впроваджуються нові технології, що дозволяють підвищити ефективність виробництва, знизити витрати та поліпшити якість продукції;

зростання експорту готової продукції, що сприяє розвитку вітчизняних виробників.

Основними факторами, що впливають на зміни структури виробництва в переробній сфері АПК є:

- зміна споживчих переваг спонукає виробників змінювати асортимент продукції;
- зміна цін на сировину та енергоносії впливає на собівартість продукції та конкурентоспроможність підприємств;
- зростання конкуренції змушує підприємства постійно вдосконалюватися та шукати нові ніші на ринку;
- державна політика в аграрному секторі впливає на розвиток переробної промисловості через дотування окремих виробництв насамперед сільськогосподарської галузі через грантові програми.

Отже, структура виробництва в переробній сфері АПК України зазнає постійних змін під впливом різних факторів. Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності виробництва, поліпшення якості продукції та адаптацію до мінливих умов ринку.

Висновки. Структурні зміни в переробній сфері агропромислового комплексу є невід'ємною частиною сучасного розвитку економіки. Для успішної адаптації до нових умов підприємствам необхідно постійно вдосконалювати технології, розширювати асортимент продукції, підвищувати якість, орієнтуватися на потреби споживачів та враховувати екологічні вимоги.

На нашу думку виходячи з проведених досліджень розрахунків структурних змін у переробній сфері АПК – це комплексний процес, який передбачає аналіз кількісних та якісних показників, що характеризують стан і динаміку розвитку галузі. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка власного бачення методичного інструментарію оцінки даних змін в переробній сфері АПК України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фурман І.В., Дмитрик О.В. Формування стратегічних напрямів розвитку сільських територій. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. Випуск 13. С. 46–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/708-0366/2022.13.5>
2. Фурман І.В., Ревкова А.В., Ревков О.А. Напрями формування системи продовольчого забезпечення населення України в умовах військового стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-63>
3. Артеменко І.С. Теоретико-методичні основи концентрації виробництва на підприємствах агропромислового комплексу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. No 1(29). С. 23–28.
4. Чіков І.А. Теоретико-методичні аспекти наукових підходів до оцінки ефективності діяльності підприємств АПК. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 41. С. 104–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-41-14>
5. Манойленко О.В., Кравченко С.М. Теоретико-методичні аспекти вдосконалення державної інвести-

ційної політики з розвитку сектора наукоємних виробництв. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_14

6. Шматковська Т., Подзізей В. Окремі аспекти організаційно-економічних засад структурної трансформації сучасної економіки України. *REBUILD UKRAINE: справа всього цивілізованого світу: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (Луцьк, 15 березня 2023 р.). Вежа-Друк, 2023. С. 187–190.

7. Руцишин Н.М. Теоретико-методичні підходи до аналізування структурних змін в економіці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 148–153.

8. Фурман І.В. Система фінансового регулювання аграрного сектору України: оцінка сучасного стану та активізація функціонування. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 35–50.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.09.2024).

REFERENCES:

1. Furman I.V., Dmytryk O.V. (2022). Formuvannya stratehichnykh napriamiv rozvytku silskykh terytorii [Formation of strategic directions for the development of rural areas]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, vol. 13, pp. 46–53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.5>

2. Furman I.V., Revkova A.V., Revkov O.A. (2023). Napriamy formuvannya systemy prodovolchoho zabezpechennia naselennia Ukrainy v umovakh viiskovoho stanu [Directions for the formation of the food supply system for the population of Ukraine under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-63> [in Ukrainian].

3. Artemenko I.S. (2016). Teoretyko-metodychni osnovy kontsentratsii vyrobnytstva na pidpriemstvakh ahropromyslovoho kompleksu [Theoretical and methodological bases of concentration of production at enterprises of the agro-industrial complex]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya «Ekonomika»*, no 1(29), pp. 23–28. [in Ukrainian].

4. Chikov I.A. (2024). Teoretyko-metodychni aspekty naukovykh pidkhodiv do otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstv APK [Theoretical and methodological aspects of scientific approaches to the assessment of the efficiency of the activities of agro-industrial complex enterprises]. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*, no. 41, pp. 104–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-41-14> [in Ukrainian].

5. Manoilenko O.V., Kravchenko S.M. (2014). Teoretyko-metodychni aspekty vdoshkonalennia derzhavnoi investytsiinoi polityky z rozvytku sektora naukoiemnykh vyrobnytstv [Theoretical and methodological aspects of improving the state investment policy for the development of the sector of knowledge-intensive industries]. *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 104–109. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_14 [in Ukrainian].

6. Shmatkovska T., Podzizei V. (2023) Okremi aspekty orhanizatsiino-ekonomichnykh zasad strukturnoi transformatsii suchasnoi ekonomiky Ukrainy [Separate aspects of the organizational and economic foundations of the structural transformation of the modern economy of Ukraine]. *REBUILD UKRAINE: sprava vsogo tsyvilizovanoho svitu: zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* (Lutsk, March 15, 2023). Vezha-Druk, pp. 187–190. [in Ukrainian].

7. Rushchyshyn N.M. (2019). Teoretyko-metodychni pidkhody do analizuvannya strukturnykh zmin v ekonomitsi [Theoretical and methodological approaches to the analysis of structural changes in the economy]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 26, ch. 1, pp. 148–153. [in Ukrainian].

8. Furman I.V. (2017). Systema finansovoho rehu-liuvannya aharnoho sektoru Ukrainy: otsinka suchasnoho stanu ta aktyvizatsiia funktsionuvannya [The system of financial regulation of the agricultural sector of Ukraine: assessment of the current state and intensification of functioning]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 5, pp. 35–50. [in Ukrainian].

9. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 20.09.2024).